

Kartläggning av motorik inför val av styrsätt

Detta är ett avsnitt ur boken: Lidström, H., & Zachrisson, G. (Eds.). (2005). Aktiv med dator - möjligheter för personer med rörelsehinder. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet. Boken riktar sig främst till arbetsterapeuter och arbetsterapeutstudenter. Vissa ord och begrepp har uppdaterats, men innehållet i stort är ej ändrat.

Hur omfattande kartläggning av motoriken behöver göras kan variera från fall till fall. Personen själv är ofta klar över sina förutsättningar. För vuxna med rörelsehinder men med god kontroll över någon kroppsdel, till exempel personer med muskeldystrofi eller tetraplegi, kan det gå ganska snabbt att hitta rätt styrfunktion. För andra personer, med spasticitet, reflexer eller tonusväxling, till exempel personer med cerebral pares (CP), behövs mer omfattande och tidskrävande utredning.

Utredningen bör omfatta följande steg:

- Kartläggning av grovmotorik.
- Kartläggning av bästa arbetsställning.
- Kartläggning av bästa motoriska förmåga.

Kartläggning av grovmotorik

Vuxna personer med rörelsehinder är ofta medvetna om vilka kroppsdelar de har bäst kontroll över och det kan gå bra att direkt pröva olika styrsätt.

För att kartlägga barns grovmotorik kan de behöva ha något roligt att göra t.ex. sparka en ballong eller boll och pricka ballongen mot olika kroppsdelar, leka med kasperdockor, fingerfärg eller bilar. Studera noga vad som händer i hela kroppen. Barn presterar bättre när dom utför något meningsfullt och roligt än när dom bara uppmanas att sträcka på armar eller ben.

Kognitiv förmåga liksom andra individuella förutsättningar påverkar hur aktivt personen medverkar vilket påverkar hur du lägger upp kartläggningen och styr vilka aktiviteter du väljer. Prova inte bara i den vanliga rullstolen, det är inte säkert att det är den bästa utgångsställningen, utan prova också i andra utgångsställningar som sittande på brits, liggande eller stående.

När det gäller personer med svåra rörelsehinder bör arbetsterapeuten göra den motoriska utredningen tillsammans med fysioterapeut, vars kompetens är viktig i det här sammanhanget. Vid en grundläggande kartläggning behövs det två personer, som kan ge det mänskliga stöd som behövs och samtidigt registrera vad som händer i kroppen, och en som sysselsätter personen. Det kan behövas fyra händer och två par ögon för att se vad som sker i olika lägen.

Kartläggning och åtgärder kring bästa arbetsställning

Den grovmotoriska utredningen ger en överblick över hur kroppen fungerar i olika arbetsställningar. Gör en jämförelse med hur det fungerar i den vanliga sittställningen. Datorarbetet kräver mycket god motorisk kontroll, och det är inte alltid den ordinarie sittställningen passar för aktivt arbete, utan kan vara anpassad mer med tanke på komfort. Ett nytt styrsätt leder ofta till behov av ny arbetsställning. Planera utredningen i tid och samordna insatserna, annars finns det risk att datorutprovningen får ett allvarligt avbrott.

Kartläggning av bästa motoriska förmåga

Den inledande kartläggningen av grovmotorik leder troligen till en uppfattning om var den eller de bästa funktionerna finns. För vuxna kan det gå bra att prova styrsätt direkt till den aktuella aktiviteten med datorn, medan barn kan behöva leka på ett meningsfullt sätt medan vi observerar. Välj lekar barnet tycker om och placera materialet på olika ställen för att få en bild av rörelseomfång och koordinationsförmåga. Det kan också vara roligt att koppla en manöverkontakt direkt till en batteridrivna leksak eller till ett lekprogram i datorn. Det finns många roliga lekprogram att använda. Datorprogram ställer dock krav på att personen förstår orsak och verkan. Den inledande kartläggningen avgör vilken eller vilka av dessa funktioner som provas som bästa motoriska förmåga:

Huvud

Erfarenheten visar att huvudmotoriken ofta är den bästa och mest användbara funktionen hos personer med svåra rörelsehinder. Undvik allt för stora huvudrörelser – vrids huvudet för långt åt sidan tappas uppsikten över vad som händer på skärmbilden. Det finns också risk att framkalla reflexer.

Mimik

De flesta kan le och blinka med ögonen även om de har ett svårt rörelsehinder, men det är svårt att hitta fungerande styrsätt för dessa funktioner. Dessutom är det viktiga funktioner för kommunikation och

samspel och bör därför inte användas för annat. Men finns det inga andra möjligheter kan det vara värt att pröva.

Ögon

Att titta och följa med blicken är också funktioner som många har kvar trots rörelsehinder. Även personer utan rörelsehinder är snabbare med ögonen och tittar först på det han eller hon vill ha innan handen når fram.

Arm och hand

De flesta väljer spontant handen för att styra datorn, men det är inte alltid den som är den bästa funktionen. Jämför med andra funktioner också. Studera hela tiden vad som sker i kroppen i övrigt när personen arbetar med armen. Påverkas bålbalansen när han eller hon lyfter armen för att nå styrorganet? Bygg då in styrorganet i bordsskivan, eller placera den på annat sätt så att det inte är nödvändigt att lyfta armen från underlaget.

Undersök om armrörelsen påverkas av reflexer. Studera också hur personen klarar öga-handkoordination. Kan personen använda sitt styrsätt och samtidigt ha uppsikt över skärmbilden?

Ben och fot

Personer med rörelsehinder kan ha problem att röra benen, men de kan ha små viljemässiga rörelser som kan fungera, förutsatt att sittställningen är maximalt anpassad. Undvik rörelser som utgår från höften, det påverkar hela kroppen och kan på sikt leda till felställningar i höft och rygg. Leta i stället efter små rörelser i fot eller tå.

Sug och blås

Att styra datorn genom att suga och eller blåsa i ett munstycke är inte så vanligt, men det kan vara ett snabbt, och ibland det enda möjliga sättet, för personer med till exempel höga ryggmärgsskador. För att klara att suga eller blåsa är det viktigt att ta reda på personens andningskapacitet, sug- och blåsförmåga.

Ljud och tal

Det är möjligt att styra datorn med både ljud och tal. Innan personen provar bör personens andningskapacitet, uthållighet att prata eller framföra ljud kartläggas. Likaså om personens tal är tydligt nog till att styra datorn, så att dikterad text blir korrekt.

Tänk på

Den motoriska kartläggningen bör resultera i en eller några motoriska funktioner som fungerar bäst. Personen har ofta själv en åsikt om vilken. Inför utprovning av stysätt är det viktigt att dokumentera de motoriska funktioner som fungerar bäst utifrån:

- Kroppsdel
- Manöverstyrka
- Koordinationsförmåga
- Rörelseomfång

Till den motoriska kartläggningen bifogas även andra aspekter om kognitiv förmåga, syn, hörsel, psykisk förmåga etcetera.